

KI-rsten Giftekniv:

Hvordan KI får velgere og partier til å swipe right.

Anne-Karine Stenseth

Egil Furnes

Lisa Sørdal

Thomas Haugen

Innledning

2024 er “valgets år”, hvor det blir holdt nasjonale valg i 64 land, blant dem i India, USA og Storbritannia. Det vil også avholdes valg i parlamentet til Den europeiske unionen (EU). Nærmere 49% av verdens befolkning avholder valg i år, som samlet sett vil ha store konsekvenser for det globale politiske sentimentet (TIME.com, 2023). I lys av dette er det interessant å undersøke hvorfor folk velger slik de gjør, og hvorvidt eksterne faktorer kan påvirke dette. En slik ekstern faktor kan være bruken av “valgometer”, altså digitale verktøy som hjelper velgere å finne deres politiske verdier og partier.

Valgometer kan spille en viktig rolle i “hvilket valg velgere velger å velge”

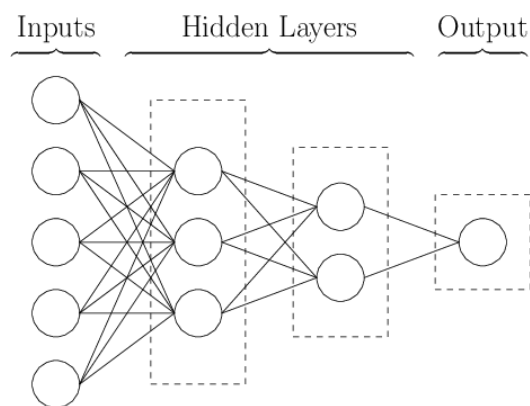
Statsviteren Bernt Aardal fra Universitetet i Oslo argumenterer for at valgometer gjør en merkbar forskjell i hvordan nordmenn stemmer (Aardal, 2019). Slike verktøy er spesielt utbredt i Norge, hvor NRK sin valgomat ble tatt hele 1,7 millioner ganger før forrige stortingsvalg i 2021, og hvor NRK, TV2 og VG sine valgometer samlet sett ble brukt over 3 millioner ganger det året (Hofsrud, 2021). Ved stortingsvalget i 2017 ble til og med “valgomat” årets toppsøk på Google ifølge statsviteren (Aardal, 2019).

Valgometer er et digitalt verktøy som hjelper velgere å finne deres politiske verdier, og deretter et passende politisk parti. De norske valgomatene som benyttes i dag produseres av mediehus, som NRK, TV2 og VG, og har relativt lavt nivå av kompleksitet, og har i grunn høyere forklarbarhet. Som regel består de av mellom 10 og 20 spørsmål, hvor man gir poeng til politiske utsagn, ettersom man er svært uenig, uenig, nøytral, enig, eller svært enig. VG har blant annet publisert en forklaring av sin valgomat fra 2023, hvor velgerens svar kryssrefereres med svaret til en representant fra de norske politiske partiene (VG, 2023).

Som vist på bildet nedenfor, bruker VG Manhattan-avstand i utregningen, hvor velgeren oppnår poengsummer etter hvor stor *avstand* det er mellom velgeren og en politisk representant sine svar. Velgerens poeng summeres for hvert enkeltparti – og viser følgende hvilket parti velgeren står nærmest. Dersom flere velgere gjennomfører samme valgomat og avgir samme svar, vil man få samme resultat. Dette gjør at de norske valgomatene i bunn og grunn utviser høy forklarbarhet.

		Kandidatens svar				
Velgerens svar		Helt enig	Litt enig	Hverken/eller	Litt uenig	Helt uenig
Helt enig		0	-1	-2	-3	-4
Litt enig	1		0	-1	-2	-3
Hverken/eller	2	1		0	-1	-2
Litt uenig	3	2	1		0	-1
Helt uenig	4	3	2	1		0

I motsetning til de norske valgomatene, kunne man forestilt seg en “ideell” verden med en KI-modell som kan predikere velgerens faktiske politiske tilknytning med høy prediksjonsverdi, men med lavere grad av forklarbarhet. I lys av valgomater sin mulige påvirkningskraft ønsker vi å undersøke implikasjonene av en slik imaginær KI-valgomat, som er svært nøyaktig, men med lav grad av forklarbarhet. Vi ser paralleller mellom en slik KI-valgomat og for eksempel nevrale nettverk, som vist i figuren nedenfor (Lima, 2024). Et slikt nevral nettverk kan typisk bestå av flere tusenvis av “noder” og opptil flere titalls skjulte lag, og har i perioder vist ekstremt høy prediktiv verdi. Nedsiden er at nevrale nettverk som regel viser lav grad av forklarbarhet. I denne oppgaven diskuteres vi en slik KI-valgomat i sammenheng med demokratiske og lingvistiske avveininger.

Tankeeksperimentet springer ut fra den kjente kunnskapen og hvor stor rolle valgomater spiller i dagens valg i Norge. KI-modeller som beregner liknende problemstillinger er ikke et nytt fenomen, dermed gir det mening å utforske hvorvidt en mer kompleks, black-box, KI-valgomat ville fungert, og ikke minst hvordan det vil påvirke samfunnet. Oppgavens hovedtematikk ligger i drøftelsen av graden av forklarbarhet og presisjon innenfor demokratiske prosesser, da en maskinlæringsmodell trolig ville kunne regnet på flere faktorer og gitt større presisjon, men mistet den forståelsesdimensjonen de tradisjonelle valgomatene har.

KI-valgomater i en teknokratisk sammenheng

I den mest nøkterne definisjonen, kalles teknokrati et ekspertvelde. Altså et styresett der beslutninger fattes av mennesker, eller kanskje maskiner, med høyest grad av kunnskap innenfor dette området. De som besitter mest innsikt skal være de som bestemmer i samfunnet. Det teknokratiske konseptet likner meritokratiet, som beskrives som et ideal i Max Webers omtale av byråkratiet. Konseptet anvendes i dag som et grunnprinsipp i utformingen av horisontale strukturer innenfor den norske forvaltningen (Stigen m.fl., 2024, s. 136). Likevel får teknokratiet kritikk for en tilsynelatende mangel på ivaretagelse av demokratiske prinsipper.

Implementeringen av teknokrati som styreform har lenge vært et tema innenfor politisk diskurs. Den mest berømte beskrivelsen av teknokrati finner vi hos Platon, som hadde visjoner om et samfunn styrt av de med best anlegg til å forvalte de felles ressursene på klokkest mulig vis. Platon beskrev en samfunnsstruktur der filosofene skulle få bestemme, basert på deres mulighet for å oppnå virkelig viten. Han beskriver dessuten et videre teknokrati der ens unike sett evner plasserer en i den samfunnssektoren som best kommer overens med dydene en besitter (Johansen, 2018). Tanken bak dette er at samfunnet vil høste godt av å la de som er best egnet få forvalte ressurser alene, fordi det kun er de som vil kunne bringe samfunnet til sitt fulle potensial. De vil kunne legge strategier og fatte beslutninger som andre ikke vil kunne se vitaliteten i. Et allment demokrati vil kneble potensialet i et samfunn, ifølge Platon, fordi folk flest ikke har de egenskapene som kreves.

Teknokratiet kan i første omgang høres ut som en fornuftig statsorganisering, men den bringer med seg store spørsmål for dem som verdsetter demokratiske grunnprinsipper. Demokrati betyr, som mange vet, folkestyre, og teknokratiet hviker ut denne viktige dimensjonen fra begrepet ved å sette ut noen spesielt kvalifiserte som prinsipal for forvaltningen av den politiske dagsordenen (Hofstad, 2022). For det høres kanskje plausibelt at et samfunn skal bestemmes av de som er spesielt fornuftige, balanserte og reflekterte, men hva med å få sin stemme hørt og kjenne en tilhørighet i de samfunnsprosessene en kan se rundt seg? Der man på en side kan ta opp ekspertvelde som et valid argument for teknokrati, kan man på den andre ta opp det ekte demokratiet som i dag er allment anerkjent som den mest rettferdige statsstrukturen.

I sammenheng med tankeeksperimentet om avanserte, black-box valgomater, kan en anvende konseptet om teknokrati som en reell framtid. Der den demokratiske prosessen i et samfunn styres av mekanismer som ligger utenfor den allmenne menneskelige forståelse. Det er instanser som tar beslutninger på et høyere abstraksjonsnivå enn man forstår, men som kan regne på utallige mange flere aspekter enn vi kan, nøkternt og kalkulert. Her melder problematikken rundt forklarbarhet seg. I en slik maskin vil en ikke kunne forstå hvilke beregninger som er gjort rundt besvarelsen KI-valgomaten leverer, men man kan ikke annet enn å anta at den er basert på upartiske og nøye bestemte matematiske operasjoner.

Skulle en slik maskin ha en feil i utregningen kan det få store konsekvenser for samfunnets politiske utvikling. Som oppgaven tidligere nevner, så er det en betydningsfull andel mennesker som stemmer etter resultater for valgomater, dermed kan en konkludere med at dersom KI-valgomaten trenes til å gjøre feil, vil det resultere i et høyt illegitimt demokrati. Der den politiske ledelsen ikke speiler de reelle ønskene til befolkningen de fatter beslutninger på vegne av. Dette kan resultere i et demokratisk problem. Forklarbarheten til KI-en gjør at det suverene folket ikke i like stor grad kan være herre over egen demokratiske deltakelse.

Et demokratisk problem?

Den manglende forklarbarheten kan utgjøre et demokratisk problem når brukeren ikke er klar over hva valgomaten baserer seg på for prediksjonen. Man kan ikke ta en fullt informert beslutning om tillit til resultatet eller modellens presisjon, selv om outputet kan være korrekt.

At svaret stemmer overens med den enkeltes preferanser, vil ikke være en selvfølge for enhver. Selv en slik avansert modell kan ha en viss andel feilsvar. En mulig feilandel på for eksempel 0.5% vil blant Norges stemmeberettigede befolkning på 4.36 millioner (tall fra 2023), forutsatt at alle bruker valgomaten, utgjøre 21800 (SSB, 2023). Dette tilsvarer litt under antallet stemmeberettigede én stortingsrepresentant tilsvarer. Dette kan bidra til å vippe et jevnt stortingsvalg. Gir man full tillit til valgomaten, og den gir en viss andel feilsvar, vil den enkelte kunne stemme imot egne reelle interesser og avgjøre valgresultatet i en uønsket retning.

Det vil også være en reell fare for at modellen innlemmer noe bias inn i prediksjonen. Om input fra brukeren om demografi tas høyde for av modellen, vil dette påvirke sluttresultatet.

Som en prediksjonsmodell vil demografisk informasjon om brukeren kunne bidra til at modellen gir «korrekte» svar i forhold til hva folk hadde stemt eller er mer tilbøyelige til å stemme på. For eksempel at menn i større grad stemmer på FrP og Høyre enn kvinner, eller at kvinner stemmer Ap og SV i større grad enn menn (tall fra 2021) (SSB, 2021). Samtidig vil det kunne gi svar som ikke stemmer overens med velgerens input. Med manglende forklarbarhet vil vi ikke vite hvordan modellen vekter faktorer som kjønn. Her kommer igjen forklarbarheten inn; forteller modellen hva brukeren bør stemme i tråd med deres interesser og meninger, eller hva den forventer at brukeren vil stemme på, på bakgrunn av blant annet demografisk input?

På et mer generelt grunnlag, vil politiske filosofer som John Stuart Mill vektlegge betydningen av egen refleksjon og meningsutvikling (Malnes & Midgaard, 2022, s. 41). Politisk meningsdannelse inngår naturligvis i dette. Å la KI-modellen bestemme hvilket politisk parti man skal stemme på kan være skadelig for meningsutviklingen, og videre for demokratisk deltakelse som helhet. Man kan få et dødt dogmatisk forhold til den politiske prosessen. Slik kan det å overlate valg av politisk parti til modellen svekke selve interessen for politikk og samfunn overhodet.

KI-valgomaten i et lingvistisk perspektiv

Fra et lingvistisk perspektiv analyseres valgomatene gjennom språkbruk, kommunikasjon og hvordan informasjon presenteres. Praktisk sett gir NRK sin valgomat deg 4 valgalternativer når det kommer til svar: helt uenig, litt uenig, litt enig og helt enig. Disse graderes inn i fire alternativer som er positivt for å oppnå et mer presist resultat. Graderingen oppnås ved bruk av antonymer som nettopp enig/uenig, også kalt graderbare antonymer. Denne presisjonen hadde ikke vært mulig å oppnå på samme måte hvis det ble brukt ja/nei alternativer, fordi disse står i opposisjon til hverandre. I utgangspunktet er språket i valgomatene et relativt simpelt og allment språk med formålet å appellere til så mange velgere som mulig.

Til tross for de positive sidene ved et generelt og allment språk, finner vi begrensninger, som for eksempel presisjon i de aktuelle spørsmålene eller påstandene. Når det kommer til påstandene og spørsmålene som blir stilt, spiller språkbruken og dens klarhet en stor rolle – hvor presist blir informasjonen framstilt, og appellerer den til alle målgrupper? Om velgeren står overfor spørsmål med stor grad av vaghet, kan dette føre til lavere presisjon. “Den

nasjonale fraværsgrensen fungerer altfor dårlig og må endres” er et eksempel på en påstand som fremstilles i valgomatene. I utgangspunktet er dette en simpel påstand som foreslår at fraværsgrensen skal endres, men ordet "endres" er vagt, og kan ha en relativ betydning for ulike mennesker. Her kan man stille seg selv spørsmål til hvilken grad grensa skal endres, og på hvilken måte. Valgomaten hadde med fordel kunne lagt fram et forslag for å ha noe å ta utgangspunkt og forholde seg til for å unngå at en stor andel mennesker faller under samme kategori “enig/uenig”, men i realiteten ikke mener det samme.

I et annet eksempel tar man stilling til hvorvidt nordmenn betaler for mye i skatter og avgifter (NRK, 2023). Om valgomaten refererer til skatter som inntektsskatt eller formueskatt er uvisst og bidrar til mangelfull presisjon i språket. Rent semantisk avhenger dette også av hvem som svarer, og derfor kan det være vanskelig å finne en formulering som dekker hele spekteret av politiske oppfatninger om økonomi. Språket i valgomatene kan oppleves som polariserende ved at det skjærer bort nyanser og mellomliggende synspunkter. Dette kan føre til at velgerne ser på spørsmålene som et «enten/eller»-valg, til tross for at det finnes flere nyanser innenfor valgene enn alternativene i valgomatene. Dette kan bidra til å skape forenklete oppfatninger av politiske spørsmål, og at de mister litt av kompleksiteten sin.

Som resultat av det generelle, litt upresise språket, følger det fordeler ved dette også. Terminologi kan bidra til å påvirke forståelsen av resultatene fra valgomaten basert på egen kunnskap og spesifikk fagterminologi. Innad i et samfunn finnes det forskjeller når det kommer til mengden fagterminologi hver velger sitter inne med. For avansert bruk av politisk terminologi kan ekskludere deler av befolkningen med tanke på at valgomatene skal være en generell gjenspeiling av ens egne holdninger mot et politisk parti med hele befolkningen som målgruppe. Det kan legge opp til en mulig risiko for misforståelser og medføre resultater som ikke speiler velgernes holdninger. Når terminologien blir simplifisert kan valgomatene bidra til å gjøre politikken mer tilgjengelig for en bredere del av befolkningen, som igjen er med på å øke den politiske deltakelsen. Ved bruk av et mer generelt, men relevant språk har valgomater lyktes med å appellere til et stort publikum, basert på sin hyppige bruk før tidligere valg. (Stavanger Aftenblad, 2017)

KI-valgomaten kan bistå den enkelte velger, men være et problem på større skala:

I denne teksten har vi undersøkt demokratiske og lingvistiske forbehold med en tenkt KI-valgomat med høyere prediksjonsverdi, men lavere grad av forklarbarhet. På den ene siden kan en slik KI-valgomat være svært hjelpsom for den enkelte velger å avdekke sine politiske verdier og følgende politiske parti. På den andre siden, kan en slik KI-valgomat tenkes å ha større utfall på samfunnet som helhet. Dersom samfunnet som helhet stoler blindt på en slik KI-valgomat vil man fort ende opp i et digitalt teknokrati, hvor KI-valgomatene nesten velger for velgerne. I et slikt tenkt scenario trenger man kanskje ikke valg i det hele tatt, men kan heller la KI-valgomatene bare publisere nye stortingslister hvert fjerde år.

Med fremveksten av KI blir det spennende å følge med på hvordan dette vil påvirke fremtidige politiske valg. Det blir viktig å utvikle presise KI-modeller, men kanskje enda viktigere å utvikle KI-valgomater med høy grad av forklarbarhet.

Referanser:

- Aardal, B. (2019, 08 19). *Valgomater kan avgjøre valget for mange*. Forskning.no. <https://www.forskning.no/politikk-valg/valgomater-kan-avgjore-valget-for-mange/136822>
- Hofsrud, Ø. (2021, August 30). *NRKs valgmat er tatt 1,7 millioner ganger - har et solid forsprang på rivalene*. Kampanje.com. Retrieved November 6, 2024, from <https://kampanje.com/medier/2021/08/nrk-gar-mot-seier-i-valgomat--duellen/>
- Hofstad, K. (2022, 23. mars). *Teknokrati*. Store Norske Leksikon. Hentet fra: <https://snl.no/teknokrati>
- Johansen, T., K. (2018, 19. november) *Teknokrati og demokrati: Platon og Aristoteles om politisk ekspertise*. Idunn.no. Hentet fra: <https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1500-1571-2018-02-03-10>
- Lima, M. (2024). *Simple neural network diagram*. | Download Scientific Diagram. ResearchGate. Retrieved November 13, 2024, from https://www.researchgate.net/figure/Simple-neural-network-diagram_fig1_332158639
- Malnes, R. & Midgaard, K. (2022). *Politisk filosofi*. Universitetsforlaget.
- NRK. (2023). *Valgomat 2023*. NRK. Retrieved November 6, 2024, from <https://www.nrk.no/valg/2023/valgomat/nb>
- NRK. (2023). *Valgomat 2023*. NRK. Retrieved November 1, 2024, from <https://www.nrk.no/valg/2023/valgomat/nb>
- Stavanger aftenblad. (2017, September 3). *Stor valgomatinteresse, særlig blant unge*.

Stavanger aftenblad. Retrieved november 3, 2024, from <https://www.aftenbladet.no/innenriks/i/52rAb/stor-valgomatinteresse-saerlig-blant-unge>

Statistisk Sentralbyrå. (2023, april). Personer med stemmerett. Hentet fra <https://www.ssb.no/valg/stortingsvalg/statistikk/personer-med-stemmerett>

Statistisk Sentralbyrå. (2022, mars). Stortingsvalget, velgerundersøkelsen. Hentet fra <https://www.ssb.no/valg/stortingsvalg/statistikk/stortingsvalget-velgerundersokelsen>

Stigen, I. M., Kolltveit, K. og Winsvold, M. S. (2024) *Fra valg til velferd: innføring i stats- og kommunalkunnskap* (2. utg.) Cappelen Damm akademisk

TIME.com. (2023, December 28). *Elections Around the World in 2024* | TIME. Time. Retrieved November 6, 2024, from <https://time.com/6550920/world-elections-2024/>
TV2. (2023). *Valgomat 2023 - Test hvilket parti du er mest enig med*. TV2.no. Retrieved November 6, 2024, from <https://www.tv2.no/valgomat/>

VG. (2023). *Valgomat 2023*. VG. Retrieved November 6, 2024, from <https://www.vg.no/spesial/2023/valgomat/om/>